

EL CATALÀ I L'ARAGONÈS. PARALLELISMES I CONTRASTS

GENERALITATS

El tema que vull tractar ací no sembla que hagi despertat gaire interès fins a aquests darrers vint/trenta anys. En els estudis sobre l'aragonès hi solen haver aspectes contrastius amb el català de caràcter majoritàriament puntual, tret dels treballs d'Eduard Blasco i Ferrer (1989 i 2004), Ives Gorgaud (1997) i Alf Monjour (2001), més generals. I una cosa semblant passa en els treballs sobre el català, amb l'excepció dels de Germà Colón, referits sobretot al lèxic i més encara al medieval (veg. especialment Colón 1976: 85-94 i 1989: 237-270). L'any 1976 aquest autor escrivia: «Lo que llamamos aragonés hoy apenas existe; o bien habría que enfrentar las hablas en descomposición de alejados valles pirenaicos con la lengua literaria catalana» (Colón 1976: 85). I ho repetia: «no disponemos de la lengua moderna» (Colón 1976: 94). Declaracions així, que l'any 1976, quan tot just s'havia iniciat la renaixença aragonesa, podien tenir una certa justificació, mancarien avui de sentit. De treballs sistemàtics, o si més no tendencialment sistemàtics, fora dels que tracten de la frontera entre ambdues llengües, molt coneguts, no en sabria esmentar cap. Per contra, l'estudi de les influències mútues, i més que més les de l'aragonès sobre el català, han pres darrerament una certa volada, veg. p. e. el número 32 de la revista *Caplletra* del 2002.

Comparo ací bàsicament les versions literàries actuals de la llengua aragonesa i de la llengua catalana. És coneguda l'actitud d'alguns hispanistes, especialment saragossans, que neguen amb virulència que existeixi la llengua literària aragonesa. Vegeu-ne la crítica a Monjour (2001: 23):

El círculo vicioso argumentativo de autores como Juan A. Frago Gracia o Félix Monge, quienes reprochan al «dialecto aragonés» el hecho de que «nunca gozó de uniformidad suficiente que favoreciera su empleo literario» (Frago), y que repren-den a «tal “lengua aragonesa” no existir y no haber existido antes [...] Es una creación artificial [...] que consiste en reunir palabras y formas de las distintas hablas»

(Monge). En otras palabras, el aragonés no es una lengua porque no es uniforme y no merece uniformidad porque no es una lengua.

Si bé em referiré també, en determinats casos, als respectius parlars dialectals —sense anar-hi gaire a fons per raons òbvies d'espai—, prescindiré en gran part dels períodes medievals, més que més perquè entenc que pretendre descriure la llengua aragonesa a partir dels textos dels segles XII a XV és com voler fer el mateix —*mutatis mutandis*— amb la llengua catalana a partir dels textos de Ramon Vidal de Besalú, Guillem de Berguedà i Cerverí de Girona. No debades declarava Germà Colón (1976: 94) que «esta lengua cancelleresca aragonesa suele ser bastante acomodadiza». Vegeu tot recentment el que diu sobre aqueix tema Jesús Vázquez Obrador (2009: 243-244): «En estos la verdadera fisonomía de nuestro romance (en cualquiera de sus planos) queda enmascarada a menudo en la *scripta* (o *scriptae*) adoptada(s) por los escribanos, pues no refleja(n) exactamente la realidad de la lengua popular» (veg. també Blasco i Ferrer 1989 i 2004).

La influència castellana sobre l'aragonès —també n'hi ha d'altres de considerables, occitana i catalana si més no, i evidentment la llatina, però la castellana és abassegador— s'hi fa sentir ja de ben d'hora en l'aragonès medieval: en un text en llatí del 1178 llegim: «ad mea ermana dopna Iusiana» (Colón 1976: 56, n. 10).

En parlar dels paral·lelismes entre l'aragonès i el català no consideraré, en general, els que es troben també tant en castellà com en occità, les dues llengües romàniques veïnes. Abreujo *a.* i *c.* per llengua aragonesa i llengua catalana.

I. FONOLOGIA

1. *L'accent*

1 Té caràcter fonològicament distintiu en ambdues llengües. En *a.* no hi ha proparoxítons.¹

2. *Vocalisme*

2 L'*a.* posseeix cinc vocals enfront de set del *c.*²

1. La manca de proparoxítons es troba també en *c.* septentrional i n'hi ha abundants recialles en alguns parlars de la frontera amb l'*a.*, que podrien no ser degudes a mera influència d'aquesta darrera llengua.

2. Tanmateix el benasquès i alguns altres punts de l'*a.* ribagorçà tenen set fonemes vocàlics com en *c.* Per altra part, el *c.* septentrional i algunes localitats del Mesquí i el Baix Bergantes en tenen només cinc, com en *a.*

3. *Consonantisme*

3 Les diferències són: apitxat i betacisme en a.,³ sigmatisme en c.,⁴ en els altres fonemes hi ha paral·lisme. Tot i que no té valor fonològic, cal indicar que [l] en c. té un ressò velar que manca en a.

II. FONÈTICA

1. *Vocalisme tònic*

1.1. *Paral·lelismes*

4 El diftong AU passa a o tant en a. com en c.: *cosa, poco, pobre... / cosa, poc, pobre...*

5 La A del sufix -ARIU passa a e tant en a. com en c.: *formigero / formiguer...*⁵

6 La o llarga i la u breu llatines passen a o tant en a. com en c.:⁶ *pastor, tot, crosta... / pastor, tot, crosta...*

7 La u llarga llatina es manté com a u tant en a. com en c.: *fumo, luna... / fum, lluna...*

1.2. *Contrasts*

8 Si bé es manté en ambdues llengües el sistema vocàlic del llatí vulgar occidental, el c. ho fa diferenciant-ne el grau d'obertura de la sèrie palatal i velar, mentre que l'a. se serveix de l'oposició diftongació/no diftongació,⁷ i també davant de iod:⁸ c. *vell/cella* i *pont/tot* s'oposen a a. *biello/zella* i *puen/tot*. La

3. En c. hi ha apitxat en bastants territoris: en el meridional i en el ribagorçà, sobretot. També és molt estès el betacisme.

4. L'aragonès presenta sесеig en benasquès, i el català no en té en alguns punts de la frontera de l'aragonès, segons sembla amb caràcter genuí, i no pas per mera influència de l'adstrat aragonès.

5. Aquesta e és tancada en c., tret d'alguns parlars nord-occidentals, en què és oberta. En el català de la Codonyera s'observa diftongació en els aragonesismes *culiario, sombiario, massiario, quiasso* i en el topònim *lo Cab(r)iaro*, ço que suposa e oberta en el passat.

6. En c. septentrional passa a u.

7. En c. hi ha diftongació -ia- de tota e oberta del català occidental al Mesquí i al Baix Bergantes, a alguns punts dels Ports i a la Canyada de Biar (*cial, tiarra...*).

8. En alguns pocs casos el c. també diftonga davant de iod (els casos com *espill, ull...*), tot i que posteriorment han monoftongat, mentre que en a. es manté el diftong (*espello, güello...*).

diftongació generalitzada és en a. *-ie-* i *-ue-*, tanmateix també se senten, al costat d'aquestes formes, respectivament *-ia-* i *-ua-* (rarament *-uo-*), si bé només amb una certa difusió a la vall de Vió i a la part alta de la de l'Ara, i amb molta més extensió en toponímia. L'a. literari tendeix a usar les formes en *ia*, *ua* si aquestes s'usen en un o altre parlar.⁹ En aquestes diftongacions és manté, encara que bastant alterada per l'analogia i la castellanització, una llei a. d'harmonia vocàlica (Corominas 1972, i: 195): es troba *ia* i *ua* quan segueix *a* o *e*, altrament *ie* i *ue*. Aquests casos de metafonia són desconeguts en català.

9 Quan els diftongs *ue/ua* es troben en posició inicial de mot apareix *g* en a.: *güella*, *güego*, *güello*, *güerto*... El català ho desconeix.¹⁰

10 A seguida de *x* ofereix en a. dues solucions segons els diferents parlars: es manté o passa a *e*: *fraxin/fréixel*, *madaxa/madexa*, *taxo/txexo*... En c. passa sempre a *e*: *freix*, *madeixa*, *teix*...

2. Vocalisme àton final

11 Mentre en c. hi ha pèrdua general de *-e* i *-o*, en a. la pèrdua no és general, però sí força freqüent en el cas de *-e/ -e(s)*: la *-e* es perd sovint després de *t* (*nuey*; sempre en els diminutius: *mozet*), després de *nd* i *nt* (*glan*, *chen*), de *u* (*clau*); *-e(s)* es perd en els plurals després de consonant (*chóbens*, *quefers*, *canzions*). La pèrdua és menor en el cas de *-o/ -o(s)*: aquesta vocal es perd després de *n* (*tabán*), *l* (*espícol*), *z* (*troz*), en algun cas després de *t* (*tot*), i es perd també en els plurals dels mots procedents de *-ARIUM* (*cordero/corders*) i, especialment en benasquès, també en alguna altra ocasió. La desinència verbal *-TIS* esdevé *-z* i la desinència verbal *-MUS* passa a *-m/ -n* en els parlars orientals, altrament *-mos/ -nos*. La casuística d'aquest fenomen en a. varia molt d'un parlar a un altre, amb casos freqüents de variació lliure dins un mateix parlar i parlant. En la llengua literària no n'hi ha una plena normativització, si bé en casos de variació lliure entre pèrdua i manteniment de la vocal final àtona, es recomana triar la pèrdua (Nagore Laín 1989: 73). En resum: es pot parlar ací només d'una tendència al paral·lelisme de l'a.¹¹ en relació amb el c.

9. «Se procura usar *-ia-* y *-ua-* cuando así aparece en voces extendidas [...] o en voces sólo conservadas en esa forma en zonas muy localizadas» (Conte 1977: 87).

10. Però no en algun parlar, com ara *güella* en ribagorçà.

11. Sobre la problemàtica del manteniment o pèrdua de les vocals àtones finals en a., de gran importància per a la tipologia de la llengua, ja que afecta pregonament la morfologia, veg. Saura (2001: 95 i 2003: 63-64).

12 Les -A, -AS i -ANT es mantenen com a tals en a. (*cosas, cantan*),¹² mentre que en c. passen a -es, -en (*coses, canten*).¹³

3. Consonantisme

3.1. Paral·lelismes

13 La F es manté tant en a. com en c.: *feito, afogar-se, farnaca, fumo, fau...* / *fet, ofegar-se, farnaca, fum, faig...*

14 La c és manté, si bé després de e i i passa en a. a [θ], i a [s] en c.: *zella, zinglo, zibada...* / *cella, cingle, civada...* (veg. també la nota 4).

15 La G seguida de e i i es manté tant en a. com en c., si bé palatalitzada, ja sigui en c. africada o fricativa sordes i sonores, mentre que en a. és sempre africada sorda: *chiner, chirmán, chelo...* / *gener, germà, gel...* El mateix procés ha fet la J, indiferentment de la vocal que la segueixi: *choben, chuego, chazer, chitar...* / *jove, joc, jaure, gitar...* (veg. també la nota 3).

16 Els grups PL, CL, BL, FL, GL, tant en posició inicial com intervocàlica, es mantenen en a. i en c.:¹⁴ *pleno, plorar, amplaria, clau, clamor, blanco, blandiar, flama, floco, glera, glan, unglá...* / *ple, plorar, amplària, clau, clamor, blanc, ablanir, flama, floc, glera, aglà, unglá...*

17 QU- seguida de vocal velar es manté en a. i en c.: *cuallar, cuan...* / *quallar, quan...*

18 -LL-,¹⁵ -LY-, -CLY-, -T'L-, -C'L- i -G'L- donen -ll- tant en a. com en c.: *gallina, bella, mandialla, filla, palla, cullera, renillar, agulla, abella, cuallar, rella...* / *gallina, bella, mantellina, filla, palla, cullera, renillar, agulla, abella, quallar, rella...*

19 -NN- dóna -ñ- / -ny- tant en a. com en c.: (*año, enganyar...* / *any, enganyar...*), però amb una certa tendència a -n-, especialment en a.: *cabana, nina...* / *cabana, nina...*

12. En benasquès passen a -es, -en com en c.

13. En bona part del ribagorçà es manté -as, -an com en a.

14. Els parlars ribagorçans, i tant els a. com els c., palatalitzen: *pleno, blanco...* / *plle, blanc...*

15. En a. es troba també una altra evolució de -LL- que pot passar segons els parlars a -t- o a -cb-. Aquesta evolució es troba, sobretot, en toponímia (*Cobata, Castiecho, Bache/Bate, Saltieto...*) i en unes poques paraules de la llengua viva (*betiecho/betieto, libiecho, mandiatá...*), mots que malgrat la seva escassa difusió territorial s'usen amb una certa preferència en l'a. literari.

20 -x-, -ps-, -sci-, -ssi-, -sti- passen a x tant en a. com en c.: *ixambre, bruixa, caxa, ixa, conexer, ruxar, baxar, guixa, repex...* / *eixam, bruixa, caixa, eixa, conèixer, ruixar, baixar, guixa, repeix...*¹⁶

21 -ct- passa a -t-, -it- tant en a. com en c. L'a. literari prefereix -it-, mentre que en c. literari s'usa -t-: *dreito/dreto, feito/feto, lei/let...* / *dret, fet/feit, llet/lleit...*

22 -mb- passa a -m- tant en a. com en c.: *eslomar, coma...* / *esllomar, coma...*

3.2. Entre el paral·lelisme i el contrast

23 -p-, -t-, -c-, -pr-, -tr- seguides de A, O, U, passen a les corresponents sonores tant en a. com en c.: *craba, riba, trobada,*¹⁷ *bediello, caxigar, espluga, obrir, pedreño...* / *cabra, riba, trobada, vedell, caixigar, espluga, obrir, pedreny...* Tanmateix, en gran part de l'a. es mantenen en molts de casos les sordes, i així tenim: *crapa, ripa, begata, betiello, caxicar, espluca, aprir, petreño...*, que l'a. literari prioritza, i que el c. desconeix.

24 Els grups interiors d'oclusiva sorda més nasal i líquida es mantenen inalterats tant en c. com en a.: *cantal, blanca, alta...* / *cantal, blanca, alta...*, si bé en una part de l'a. les oclusives se sonoritzen sovint: *mandialla/mandiata, candal, canderillos, blango, chungo, cambana, cambo, aldo, buldorin, suarde...*, formes que en certs casos l'a. literari prioritza, i que el c. desconeix.

25 El grup -nd- vacilla en a. entre la pèrdua i el manteniment de la d, mentre que en c. la seva pèrdua és de norma: *espuenda/espuena, barandau/baranato, mandar, en/ne...* / *espona, barana, manar, en/ne...*

3.3. Contrasts

26 b i v es mantenen com a tals en c., mentre que en a. es confonen en b: *bada, bana, bin, begada...* / *bada, banya, vi, vegada...* -v passa a -u en a. i en c.: *clau, nueu, nieu...* / *clau, nou, neu...* (veg. també la nota 3).

27 l- es manté en a.,¹⁸ mentre que en c. passa a ll-: *laco, largaria, litonero, luen...* / *llac, llargària, lledoner, lluny...*

16. Tant en a. com en c. manca la iodització a molts territoris. Mentre l'a. literari prefereix la manca de iodització, el c. literari només fa servir aqueixa.

17. Sobre la solució -u dels participis masculins (*trobau/trobaus...*), veg. la nota 25.

18. L'a. ribagorçà té també ll-.

28 -N es manté en a., mentre que en c. es perd en el singular: *pan/pans, bin/bins, capitán/capitans, choben/chobens...* / *pa/pans, vi/vins, capità/capitans, jove/jóvens/joves...*¹⁹

29 -ULT- passa a -it- en a.,²⁰ mentre que en c. es manté: *muita, escoltar...* / *molta, escoltar...*

30 Els grups -B'L-, -B'R- es mantenen en a., mentre que en c. la primera consonant del grup passa a *u*: *tabla, canabla, labrar...* / *taula, canaula, llaurar...* En a. molts d'aquests grups romànics i d'altres (-VR-, -V'T-) no arriben a formar-se, però sí en català: *beber, bibir, pleber, deber...* / *beure, viure, ploure, deure...*²¹

31 -GE-, -GI-, -BI-, -DI- i -GI- passen en a. a -i-, i en c. a -j- (veg. també § 15): *zafraïna, borraïna, plantaïna, fuir, royo, puyal, goyo, correa...* / *sofraja, borratja, plantatge, fugir, roig, pujal, goig, corretja...*²²

32 C- seguida de E O I, -TI-, -CI-, -Q(U)I- passen a interdental fricativa sorda en a.²³ En c., en alguns casos, i només en certs punts del nord-occidental, es mantenen les mateixes solucions que en a., però majoritàriament tenim ara [s]. En altres casos, hi ha pèrdua d'aqueixes consonants en c.: *cella, cibada, lazo, brazo, canziòn, linzuelo, tizòn, sazòn, bezín...* / *cella, civada, llaç, braç, cançò, llençol, tió, saó, veí...*

33 En c. la pèrdua de moltes vocals finals provoca que diverses consonants es trobin en posició final, i tenen aleshores una evolució diferent de la que presenten quan són intervocàliques; així -B, -D, -C i -TI llatines en posició final esdevenen -u. En a. la pèrdua de vocals finals no és tan freqüent i aquests canvis hi són escadussers. De fet, els pocs que hi ha se solen considerar catalanismes, tot i que no sempre és clar que ho siguin: *debe, bebe, plebe, diz, diez, prezio, pozo, boz, cruz,*²⁴ *prou, grau, dau...*²⁵ / *deu, beu, plou, diu, deu, preu, pou, veu, creu, prou, grau, dau...* (per a l'oposició a. *cantaz* / c. *cantau*, veg. § 55).

19. En el c. literari *joves* alterna amb *jóvens*.

20. En alguns punts de l'a. ribagorçà hi ha també conservació.

21. En benasquès passa en gran part com en c.

22. Les solucions aragoneses es troben també en c. ribagorçà i pallarès, i en el parlar de Maella.

23. En benasquès passen a [s].

24. En benasquès hi ha també -u en bastants d'aquests casos.

25. Potser també en relació amb aquest fenomen de vocalització s'hagin de veure els participis de passat a.: *zarrau, adubiu...* (veg. Terrado 2002).

III. MORFOSINTAXI

1. *Paralelismes*

34 Els demostratius presenten tres graus tant en a. com en c.: *iste, ixe, aquer / aquest, aqueix, aquell*, si bé en c. col·loquial de gran part del domini s'han reduït a dos: *aquest, aqueix/aquell*. En a., el reforçament manca en el primer grau i en el segon, mentre que el c. en té en tots tres graus.²⁶ Ambdues llengües posseeixen també pronoms i adverbis neutres.

35 Els possessius tenen, en ambdues llengües, formes tòniques i àtones. Aquestes darreres gairebé només es fan servir amb alguns noms de parentesc: *mi pai... / mon pare...* En ambdues llengües és molt freqüent l'ús del possessiu precedit de l'article: *a mía muller... / la meva dona...* El possessiu de tercera persona del plural és *seu* i *llur* en c., mentre que en a. és només *suyo*. Tanmateix, *lur* es troba ben documentat en a. en el període medieval: «con todos lures dreytos e lures pertinencias» (Navarro Tomás 1957: 25, 16).

36 En el sintagma Verb Personal + Infinitiu s'observa que els pronoms personals àtons, en general, tant poden anar davant del verb personal com darrere de l'infinitiu, però no entre el verb personal i l'infinitiu: *quiero tenir-ne, en quiero tenir / vull tenir-ne, en vull tenir*.

37 En els temps composts hi sol haver acord entre el participi i els pronoms àtons en acusatiu en ambdues llengües: *las he bistas / les he vistes; la m'ha furtada / me l'ha furtada...* En alguns parlars, tant en a. com en c., hi ha acord del participi amb el complement directe (acusatiu) en tots els casos: *hemos trobadas las caxas / hem trobades les caixes*.

38 El perfet d'indicatiu tant pot ser sintètic com perifràstic (present d'indicatiu d'*ir / d'anar* + infinitiu) en totes dues llengües: *fazió / feren* al costat de *ban fer / van fer*. En c., ambdues formes de perfet es troben, en principi,²⁷ en variació lliure, mentre que en a. el perfet perifràstic, ara com ara, se sol reservar per a «usos e rechistros baxos u coloquials» (Nabarro 2000: 17). En c. hi ha, a més, altres temps del passat perifràstics —*un cop el vaig haver vist, encara que li vagis dir...*— que l'a. desconeix.

39 En a. els temps composts de verbs reflexius i de moviment es poden conjugar tant amb *aber* com amb *ser*: *he puyato/soi puyato, m'he labato/me soi laba-*

26. En alguns territoris manca el reforçament en els dos primers graus: *este, eixe*.

27. Hi ha, però, moltes diferències estilístiques en el seu ús.

to. En c. les construccions amb el verb *ser* és mantenen només en alguna frase feta (*on s'és vist*), si bé eren corrents en períodes anteriors de la llengua, i continuen vives en diversos parlars.

40 Ús de *ser* i *estar*. La qüestió és difícil d'escatir en tot detall perquè en ambdues llengües conviuen un model autòcton i un altre fruit de la interferència castellana.²⁸ Especialment en a., no hi ha un paradigma sencer per a *ser* i *estar*, sinó que per a diversos temps i modes només hi ha *ser* o només *estar*. En c. això només passa per al participi de passat, que és sempre *estat*.²⁹ Resumint, el model autòcton és tendencialment igual per a les dues llengües: si el subjecte és una persona o un ésser personificat, cal distingir si la qualitat que se li atribueix es durativa (imperfectiva) o de breu duració (perfectiva), i aleshores: en el primer cas es fa servir *ser*; en el segon, *estar*: *ye tranquilo, está tranquilo / es tranquilo, està tranquil*; en tots els altres casos es fa servir *ser*: *el sielo ye estrellau, les núbels son cargades d'aigua, si ya prou cozito / el cel és estrellat, els núvols són carregats d'aigua, si és prou cuit*. En sentit locatiu i temporal només s'usa *ser*: *les vaques són á la montaña ara, ¿agón yeres?, ¿á quàns som güe?, ye alto*³⁰ / *les vaques són a la muntanya, on eres?, quants som avui?, és dalt*.

41 Tant l'a. com el c. fan servir el futur després de *cuan / quan*: *cuan puyarás yo ya no i seré / quan pujaràs jo ja no hi seré*.

42 En a. i en c. és prou corrent la pèrdua de la conjunció *si* en frases condicionals: *esa comprau ixo local a la vegada, ara sería rico...*³¹ / *sabéssiu lo català..., haguessis vist com es va posar...*

43 La negació i l'afirmació: tant les construccions amb *no pas*, com les del tipus afirmatiu *més gran que no sembla, abans que no...*, com també la doble negació —*no en vull cap*— o l'ús afirmatiu de quantitatius negatius —*que vols res?*— es troben tant en c. com en a. Així, tenim en aquesta llengua: *no l'he bisto pas; no pas ixo; tampoco no lo tiengo; garra ombre no l'ha dito; ¡Si te parixe a tu que bas a emplir antes que no yo!; Querries res?; si res le farà repenedí, será aixó*.³²

28. Aquesta interferència castellana es manifesta també en altres aspectes, si bé no els afecten tant com en aquest cas. Recordem que la interferència castellana és present en tot el domini aragonès, mentre que en el cas del català només ho és en el domini d'aquesta llengua situat dins d'Espanya i d'Andorra.

29. Que en molts parlars presenta també formes per a *ser*: *sigut, segut, set, sit...*

30. Alguns exemples són benasquesos (Saura 2003: 299).

31. Són exemples en benasquès (Saura 2003: 298-299).

32. Exemples benasquesos (Saura 2003: 155).

2. Entre paral·lelismes i contrasts

44 Entre els quantitativs s'observen molts paral·lelismes en el contingut, però no sempre en la forma: *beluno, bel, qualque* (*beluno te'l dirà, bel/cualque dia*)³³ / *algú/qualcú, algun/qualque* (*algú t'ho dirà, algun dia*); *bella/cualque cosa* (*bella/cualque cosa de minchar*)/*alguna cosa, qualque cosa, quelcom* (*alguna/qualque cosa sap, quelcom sap*); *dengun(o)* (*no en teneba denguno, no duermo denguna nuei*)³⁴ / *ningú, cap*³⁵ (*ningú no ho sap, no n'he vist cap*); *cosa, res* (*no ha replecato cosa/res*)/*res* (*no té res*); *pon, brenca, garra...* (*no en tenemos pon, garra, brenca*) / *gens, gota...* (*no en tenim gens, gota*); *guaire* (*no en sé guaires*)/*gaire* (*no en sé gaire*); *prou, pro* (*en tinc prou*) / *prou* (*en tinc prou*); *atro, otri...* (*un atro dia, de casa d'otri*) / *altre, altri* (*un altre cop, treballa per altri*).

45 La pèrdua de les vocals àtones finals *e* i *o* en c. enfront del manteniment parcial d'aquestes vocals en a. provoca una repetida vacil·lació cap a paral·lelismes i contrasts, especialment en el camp nominal, entre ambdues llengües. En el camp verbal aqueixes vacil·lacions es veuen molt alterades per les analogies (veg. § 55). En c., l'oposició masculí / femení és: morfema zero / morfema *a* (*tancat, tancada*); en a. és morfema *o* / morfema *a* (*tancato, tancata*), i això afecta també el plural: c. *tancats, tancades*³⁶ / a. *tancatos, tancatas*. Aquest model alterna en a. amb un altre de pèrdua, com en català, de les vocals finals *-e, -o*: *tot, tota, toz, totas*, així com també amb un de pèrdua de *-e, -o* només en el plural: *cordero, cordera, corders, corderas*. A més, en a. els plurals dels mots acabats en *-t* passen a *-z* en afegir-hi el morfema de plural *-s*: *tot* esdevé *toz*³⁷, mentre que en català la *-s* es manté: *tot* esdevé *tots*. En el cas dels mots acabats en *-s*, el plural és *-es* en a.,³⁸ mentre que en c. és *-os*: *pex/pexes, mes/meses...* / *peix/peixos, mes/mesos...*, si bé en el període medieval coincidia amb l'a.

46 En c. es conserven algunes romanalles més que en a. de la declinació bicausal —Llull distingeix entre *Déus* per al nominatiu i *Déu* per a l'acusatiu—, i es mantenen —o es mantenen, en alguns casos— aquestes romanalles en la forma, però no pas en el contingut, car cada mot té un significat diferent, però no caràcter casual, en parelles com *hom/home, res/re, sènyer, (mo)ssèn/senyor, company/companyó, mòller/muller, mills/millor, pastre/pastor*, els sufixos *-aire/-or* (*paraire/parador...*), o mots com *sastre, sor...* En a. són molt més rars i,

33. El c. també coneix en alguns parlars formes del tipus *bell*.

34. L'a. coneix també formes amb *n-* (*ninguno...*), i el català amb *d-* (*dingú*).

35. *Cap* és també conegut en benasquès (Saura 2003: 159).

36. El canvi indicat a § 12 provoca la presència d'aquests plurals femenins redundants en c., que el benasquès també coneix.

37. Però no en benasquès, que manté la *-s* com en c.: *tot, tots*.

38. Però no en benasquès, que fa *-os* com en c.: *mes, mesos*.

llevat dels sufixos *-aire/-or* (*cazataire/cazador*), titllats sovint, però, d'occitanismes, no formen parelles (*Dios, res, sastre...*).

47 Quant a les partícules interrogatives, tant l'a. com el c. tenen la partícula interrogativa àtona *que*: a. *¿Que no tos beniz?, ¿Que no marchez hoy?, ¿Que puyarez d'agüerro?* (els exemples són trets de Blas Gabarda/Romanos Hernando 2008: s.v.) / *Que treballes?, Que m'estimes?, Que us agrada?* Un ús semblant té *ya* en a. i *ja* en c. (cf. Rohlfs 1977: 209).

48 L'inflix incoatiu és present en ambdues llengües en alguns verbs de la conjugació *-ir*, llevat de les persones 4 i 5, i pren en general la forma *-ex/-eix-* en els presents (p. e. present d'indicatiu: *endureixo, endureixes, endureixe, endureixen* / *endureixo, endureixes, endureix, endureixen*).³⁹

49 Per indicar el subjecte impersonal, tant l'a. com el c. disposen de la sisena persona del plural (*dizen* / *diuen*) i del reflexiu *se* (*se dix* / *es diu*), a més de la forma a. *uno* / c. *un*. El c. posseeix, a més, les formes *hom* i *un hom*, que en a. semblen desconegudes actualment,⁴⁰ però eren usuals en època medieval (Nagore Laín 2003: 284-285).

50 L'article determinat presenta una multiplicitat de formes en ambdues llengües, unes coincidents, d'altres divergents. La forma més estesa, i la més usada en l'escriptura, és en a., per pèrdua de la *l* de l'article, *o, a, os, as*, al costat de la conservació d'aquella en c.: *el, la, els, les*. Per fonètica sintàctica, apareix una forma apostrofada *l'* (*l'ordio/l'ordi*) tant en a. com en c., i en a. també reforçada *-ro, -ra, -ros, -ras* (*boi enta ra fuen...*). Això és així en la llengua literària, mentre que en els diversos parlars a. i c. es troben paradigmes amb conservació de la *l* i variacions en el masculí de formes apocopades i plenes: *lo, la, los, las* i *el, la, els, les*. El c. té també en una part força considerable del territori formes de l'article derivades d'IPSE: *es, sa, ets, ses*, que l'a. desconeix, llevat d'algun topònim comptat (Saura Rami 2003: 123). El mateix cal dir de l'article personal del català: *en, na*. Per altra part, ambdues llengües fan servir la mateixa forma per expressar el masculí singular i el neutre: *o piyor ye que... / el pitjor és que...*

39. Els exemples aragonesos són trets de Saura (2003: 219). Veg. també per al gistaví, Blas (2008: 40, 44) i, per al belsetà, Lozano (2005: 86, 120). En aquest darrer parlar alguns verbs presenten l'inflix també a les persones 4 i 5.

40. La forma *on* (*si mos entretenim, on risque de no arribá a tems*), que es trobava a Ballarín (1978, s.v.) no figura a Saura (2003) actualment, i això perquè Saura mateix, segons amablement em comunica, mai no l'ha sentida en les seves recerques benasqueses, cosa que em fa dubtar si no es tractarà d'un gallicisme relativament modern d'en Ballarín, i avui ja obsolet. Però, ara com ara, no podem excloure la possibilitat que *on* sigui una autèntica romanalla de l'antiga forma impersonal en aragonès.

51 Els numerals coincideixen, amb algunes diferències: en a. 2 és invariable: *dos*, mentre que en c. es fa diferència entre masculí, *dos*, i femení, *dues*; 16 continua en c. el model llatí: *setze*, mentre que l'a. té una creació romànica: *dexiséis* —llevat del benasquès, que manté la forma llatina *setse*. D'altra banda, mentre que l'a. uneix les desenes i les unitats amb la conjunció *e / i*, el c. només ho fa de 21 a 29.

52 Els relatius i interrogatius són els mateixos per a ambdues llengües, amb escasses diferències formals: *que, qui, cualo / que, qui, quin*. Per expressar el relatiu possessiu, tant en a. com en c., la llengua literària fa servir una construcció que no acaba d'arrelar entre els usuaris: *ixe hombre cuala muller treballa en B. / aquest home, la dona del qual treballa a B.*, i rebutja les construccions col·loquials: *ixe hombre que a suya muller/a muller treballa en B. / aquest home que la seva dona/la dona treballa a B., aquest home que en conec la filla...*

53 Quant als pronoms personals tòpics, en a. les formes són invariables (*ta yo, ta tu...*), però en c. el pronom de primera persona és *mi* després de preposició.⁴¹ Tant l'a. com el c. mantenen en les fórmules de tractament un sistema de tres graus (*tu, vos, busté / tu, vós, vostè*), si bé en retrocés cap a un de dos (*tu, busté / tu, vostè*),⁴² i amb tendència a reduir-lo a un de sol (*tu / tu*).

54 Els pronoms personals àtons febles coincideixen en general en a.⁴³ i en c. Així tenim en ambdues llengües un ús ric i variat dels pronoms adverbials *en, i/bi / en, hi*: *no bi ye, no i plega, no se i bede guaire, no bi he pensau, i creigo, se me i embolique / no hi és, no hi aplega, no s'hi veu gaire, no hi he pensat, hi crec, se m'hi embolica; baxa-te-ne, te'n bas, no en biengo, no se'n troba agora, fa calor e tú no en tiens, en quiero tres, ya no en fablan / baixa-te'n, te'n vas, no en vinc, no se'n troba ara, fa calor i tu no en tens, en vull tres, ja no en parlen; bi n'eba / n'hi havia...* Ambdós pronoms adverbials admeten la dislocació tant a l'esquerra com a la dreta: *a B., no bi soi estado mai / no i boi, a F. // a B., no hi he estat mai / no hi vaig, a F.; de fabors, te n'he feitos / bi n'eba muita, de chen // de favors, te n'he fets / n'hi havia molta, de gent*. A més, *en* manté en totes dues dislocacions unes romanalles de partitiu: *de biellas, en quiero / en tiengo, de negras // de velles, en vull / en tinc, de negres*. En a., segons el context, *en* pot passar del sentit originari partitiu a un de neutre o de determinat. Així, la frase *le'n dio* tant pot significar *le dio peras* com *le dio ro libro / a pera / ros*

41. En c. col·loquial de molts indrets es registra *jo* després de preposició (p. e. *amb jo* conviu amb *amb mi* en parlants barcelonins).

42. Tret del català septentrional, que tendeix a *tu, vós*.

43. L'a., a més de les formes de tercera persona derivades de *ILLU*, fa servir també les de l'article determinat: *la tiengo... / a tiengo...*

libros / ixo, una construcció que el c. desconeix, i de la qual l'a. fa gran ús: *¿No sabes o que dizen? -No, di-me-ne, les ne daban a sal a ras güellas, no feràs cosa dando-lis-ne a ers o treballo, la una le n'emos dixato a ixa muller, fe-lo de choben, que no podràs fer-ne de biello...* En c. hi ha el pronom d'acusatiu neutre *ho*: *ho sé, creu-t'ho, tremolava només de pensar-ho...*, que l'a. desconeix.⁴⁴ En sintaxi s'observa que en les combinacions de pronoms de tercera persona amb els altres, l'ordre és, en a., pronoms de tercera persona + altres pronoms —*la me, los nos...*—, mentre que en c. tenim *me la, ens els...*, si bé en el període medieval s'usava la mateixa construcció que en a.

55 Els morfemes personals del verb coincideixen només en part. Enfront de l'a. *-o, -s*, morfema zero, *mos/nos*,⁴⁵ *-z,*⁴⁶ *-n*, el c. presenta: *-o,*⁴⁷ *-s*, morfema zero, *-m, -u,*⁴⁸ *-n*. El contrast més característic és entre les persones 5: *cantaz / cantau*. Els morfemes d'imperatiu són, en a., morfema zero, *-z*⁴⁹ i, en c., morfema zero, *-u*.⁵⁰

56 El perfet presenta, en algunes persones, considerables diferències. En a. tenim dos models, un per a la primera i un altre per a la segona i tercera conjugació: *-é, -és, -ó/-é, -emos, -ez, -oron/-ón* i *-ié, -iés, -ió/-ie, -iemos, -iez, -ioron/-ión*, mentre que en c. aquests morfemes canvien en part segons les conjugacions: *-í, -ares, -à, -àrem, -àreu, -aren* en la primera, *-í, -eres, -é, -érem, -éreu, -eren* en la segona i tercera, mentre que en la quarta és: *-í, -ires, -í, -írem, -íreu, -iren*. En el c. medieval el perfet era més semblant a l'a., ja que no s'hi havia generalitzat la *-r-* de la sisena persona.

57 D'adverbis, en faig una tria dels que presenten diferències, però no només: *alto, aldo / dalt; an, on / on; debán / davant; luen / lluny; zerca / prop; alabez, allora / a la vegada, aleshores; asobén, a ormino / sovint; enguán / enguany; encara / encara; lugo / ara mateix; nunca, mai / mai; maitín / demà; siempre, perén / sempre; amonico, abonico / a poc a poc; rai / rai. Sí* és la forma general per a

44. En benasquès hi ha també aquest pronom neutre: *tremolaba sólo de pensà-ue* (Saura 2003: 181).

45. En l'a. oriental aquest morfema és *-m / -n*. El morfema *-nos* es troba només en els imperfets.

46. En benasquès aquest morfema és *-ts*.

47. En c. el morfema *-o* és de formació secundària, mentre que en a. continua la desinència llatina. El català medieval tenia un morfema zero en aquesta persona, que es manté en molts verbs (*tinc, vinc, prenc, escric...*) i en diversos parlars.

48. Aquest morfema és de formació tardana. En c. medieval era *-ts*, forma que es manté actualment en diversos parlars.

49. Sovint s'usa l'infinitiu en comptes de l'imperatiu en aquest cas. En benasquès es manté la forma més fidel a la llatina *-t*, que era també així en l'a. medieval.

50. El c. manté algun cas de *-t*: *vet-ho aquí!*

l'afirmació en ambdues llengües, tanmateix també tenen totes dues certes romanalles de *hoc* per a *sí*: *o / ho* (per a l'a., veg. Nagore Laín 2006).

58 De preposicions, en faig una tria de les que presenten diferències, però no només: *a / a*, en a. s'usa aquesta preposició per al dit acusatiu personal amb caràcter general, en c. aquest ús és molt més limitat; *baxo*,⁵¹ *dichós*⁵² / *sota*, *davall*; *con / amb*;⁵³ *dende / des de*; *dica*, *asta / fins a*; *en / en*.⁵⁴ observeu en *dezir ixo se debantó / en dir això, es va aixecar* (sobre aquesta construcció, veg. Blasco i Ferrer 1989: 182-183); *enta*,⁵⁵ *ta / cap a*, per a: *ixo ye ta tu, se'n ba ta Benás / això és per a tu, se'n va cap a Benasc*; *por*, *per / per*; *sobre*, *denzima / sobre*, *damunt*.

59 De conjuncions, en faig una tria de les que presenten diferències, però no només: *e*, *y / i*;⁵⁶ *u / o*;⁵⁷ *manimenos*, *con tot i con ixo / malgrat que*, *amb tot i això*, *a penar de*; *pos / doncs*;⁵⁸ *encara que / encara que*; *asinas que / així que*; *porquè / perquè*, *car*;⁵⁹ *ta que / perquè*.

3. Contrasts

60 Mentre l'a. posseeix tres conjugacions verbals: *trob-ar*, *met-er*, *dorm-ir*,⁶⁰ el c. en té quatre: *trob-ar*, *hav-er*, *met-re*, *dorm-ir*.

61 Els participis passats en a. tenen dos morfemes distribuïts segons les conjugacions: primera conjugació *-at-*, segona i tercera *-it-* (*zarrato*, *perdito*, *seguito*), mentre que el c. en té tres:⁶¹ *-at-* per a la primera conjugació, *-ut-* per a la segona i tercera i *-it-* per a la quarta: *cantat*, *hagut*, *perdut*, *sentit* (per al canvi en l'a. del tipus *cantato/cantau*, veg. nota 25).

51. *Baix* és usat com a adverbi en c.

52. *Dejós* i *dijós* són coneguts d'alguns parlars c.

53. En benasquès hi ha *dan*, mot relacionat etimològicament amb el c. *amb*. En c. de molts parlars hi ha confusió entre *amb* i *en*. Se sent *con* en algun parlar c. ribagorçà.

54. Veg. la nota anterior.

55. També es troba en diversos parlars c.

56. *e* era correntíssim en el període medieval.

57. En c. col·loquial se sent també u.

58. L'a. medieval usava *doncas*.

59. L'a. medieval feia servir *car*.

60. Llevat del benasquès, que en té quatre, com el c.

61. Com també en té tres el benasquès: *cantada*, *perdeda*, *sentida*, formes que es troben en determinats parlars c. ribagorçans

62 La conservació sempre⁶² de la *o* final en a. en el cas del gerundi, i altres canvis, fa que l'a. sigui prou diferent del català quant a la forma: *-ando, -endo, -indo/-ant, -ent-, -int*.

63 El morfema temporal de l'imperfet d'indicatiu és *-b-* en totes les conjugacions en a., mentre que en c. és *-v-* només per a la primera conjugació, les altres tenen *-i-*: *cantaba, meteba, dormiba / cantava, metia, dormia*.⁶³ El condicional format, com és ben sabut, a partir de *CANTARE + HABEBAM* ha passat en a. a *cantarba, meterba, dormiba*,⁶⁴ mentre que en c. és *cantaria, metria, dormiria*.

64 El morfema modal de subjuntiu és en a. *-e-* per a la primera conjugació i *-a-* per a les altres, mentre que en català és *-i-* per a totes les conjugacions.⁶⁵ *canta, mete, duerme / canti, meti, dormi*.

65 Per a l'imperfet de subjuntiu el morfema modal és en a. *-ase- / -ese- / -ise-*, mentre que en c. tenim *-essi- / -essi- / -issi-*. Així tenim, en a., *cantases, meteses, dormises*, al costat de les formes del c. *cantassis, metassis, dormissis*.⁶⁶

66 En c. els temps sobrecomposts només es fan servir en alguns parlars: *l'he hagut vist...* En a. no n'he trobat constància, del seu ús.

IV. LÈXIC

1. Els noms de parentiu en a. i en c.

67 Si completem amb l'aragonès la coneguda llista dels mots de parentiu en francès, català i castellà de Germà Colón (1976: 54), observarem:

ARAGONÈS	CATALÀ
<i>país</i>	<i>paes</i>
<i>paí, maí</i>	<i>pare, mare</i>

62. Fora dels parlars orientals: *-án, -én, -ín*.

63. En c. nord-occidental pirinenc els morfemes són com en a.: *meteva / metiva, dormiva*.

64. En els parlars a. vius, aquest model, i altres de semblants, tenen avui molt poca difusió, i és per això que en l'a. literari s'accepta també un model *cantaría, metería, dormiría*.

65. En c., en el passat, s'usava el model a., que es manté en alguns verbs (*sàpiga, càpiga...*) i en diversos parlars. El morfema *-i-* és de formació secundària.

66. Aquest model c. és secundari. En la llengua antiga i en molts parlars actuals es manté un model anàleg al de l'a. En c. meridional i en part del nord-occidental s'usa el suposat castellanisme en *-ara-, -era-, -ira-*.

ARAGONÈS	CATALÀ
<i>fillo, filla</i>	<i>fill, filla</i>
<i>bezons</i>	<i>bessons</i>
<i>chirmano, chirmana</i>	<i>germà, germana</i>
<i>lolo, lola</i>	<i>avi, àvia</i>
<i>nieto, nieta</i>	<i>nét, néta</i>
<i>sobrino, sobrina</i>	<i>nebot, neboda</i>
<i>tío, tía</i>	<i>oncle, tia</i>
<i>primo, prima</i>	<i>cosí, cosina</i>
<i>suegro, suegra</i>	<i>sogre, sogra</i>
<i>choben, chobena</i>	<i>gendre, nora</i>
<i>cuñau, cuñada</i>	<i>cunyat, cunyada</i>
<i>padastro, madastra</i>	<i>padastre, madastra</i>
<i>fillastro, fillastra</i>	<i>fillastre, fillastra</i>
<i>patrín, matrina</i>	<i>padrí, padrina</i>
<i>fillato, fillata</i>	<i>fillol, fillola</i>

Hi ha 15 coincidències (*fillo/filla, bezons, chirmano/chirmana, nieto/nieta, tía, suegro/suegra, padastro/madastra, fillastro/fillastra, patrín // fill/filla, bessons, germà/germana, nét/néta, tia, sogre/sogra, padastre/madastra, fillastre/fillastra, padrí*) i 15 divergències (*pais, pai/mai, lolo/lola, tío, sobrino/sobrina, primo/prima, choben/chobena, matrina, fillato/fillata // pares, pare/mare, avi/àvia, nebot/neboda, cosí/cosina, gendre/nora, padrina, fillol/fillola*).

2. Llista de lexemes

68 Presento una llista de 363 lexemes, distribuïts segons siguin els mateixos tant en a. com en c. (246), o divergeixin entre aqueixes dues llengües (38). Tanmateix, en no pocs de casos oscil·len entre ambdues categories (79). Tret d'uns quants que procedeixen d'una llista de Germà Colón (1976: 87-88), els altres han estat triats bastant a l'atzar, i només permeten una visió, segurament massa impressionista, d'un tema que exigeix molt més espai i dedicació.

3. Paralelismes entre l'a. i el c.

69 adreza/adreça; afers/afers; agafar, agarrar, prender/agafar, agarrar, prendre; auguamuel/aiguamoll; agulla de cabeza/agulla de cap; aina/eina, aina; alchub/aljub; almazera/almàssera; almodí/almodí; almut/almut; amagar/amagar; amortar/amortar; plegar, arribar/aplegar, arribar; arrozegar/arroseggar; arañón/arañó; arguello/arguell; artiga/artiga; ascla/ascla; atabul/taüt; badallar/badallar; banoba/vànova; barza/barça; basa/bassa; batollar/batollar; begata/vegada; bellota, glan/bellota, gla; bosque/vesc; bestiar, ganato/bestiar, ganado; betiello/vedell; bieco/bec; bleada/bleda; boira/boira; bonito/bonico; borda/borda; borde/bord; botiga/botiga; boto/bot; braguero/braguer; breno/breny; bresca/bresca; branca/branca; broxa/bruixa; buega, fita/boga, fita; budiello/budell; buenyo/bony; buidar, bueito/buidar, buit; cachapo/catxap; cadiello/cadell; calaxo, caxón/calaix, caixó; caler/caldre; camamila/camamilla; cambra/cambra; can, cocho, gos/ca, cotxo, gos; canalla/canalla; cado/cau; cantaire/cantaire; cantal/cantal; capolar/capolar; cardelina/caderneria; casualizio/casalici; carnuz/carnús; caxal/queixal; chafadero/xafarder; charraire/xerraire; chemecar/gemegar; cheta/aixeta; chinestra/ginestra; chinollo/genoll; chizardo/isard; choliba/òliba; chollar/xollar; choquero/joquer, jóc; chulla/xulla; clamor/clamor (en ambdues llengües significa també 'xaragall, barranc'); clapa/clapa; cleta/cleda; clot/clot; cobar/covar; coca/coca; codunyo/codony; colla/colla; coma/coma; corca, corcar-se/corc, corcar-se; cremar, cremallo/cremar, cremall; cuco/cuc; cullir/collir; dalla/dalla; dau/dau; delera/delera, deler; demandar/demanar; disnar/dinar; donzel/donzell; embolicar/embolicar; empeltrar/empeltar; empenta/empenta; emprío, empriu/empriu; enclusa/enclusa; endrecera/drecera; enfonsar/enfonsar; enluzernar/enlluernar; enronar/enrunar; ensundia/ensunya; esbalzar-se/esbalçar-se; escai/escaig; escanar-se/escanyar-se; esclatar/esclatar; escorchar/escorxar; esparbero/esparver; esmo/esme; espuenda, espuena/espona; esquiruelo/esquirol; esluca/espluga; espullar/despullar; estalbiar/estalviar; estiu/estiu; estona/estona; estral/destral, estral; falsa/falsa; fiemo/fem; farnaca/farnaca; ficar/ficar; finestra/finestra; fizar, fizón/fiçar, fiçó; floco/floc; fornero/forner; furnir/fornir; fusta/fusta; fustero/fuster; gabi/gàvia; galbana/galbana; galdrufa/baldufa; galet/galet; gambada/gambada; ganya/ganya; garba/garba; gargamela/gargamella; garrón/garró; gorga/gorga, gorg; guaitar/guaitar; guambra/ombra; guito/guit; jinjolero/ginjoler; laminero/llaminer; lampit/llampec; largo/llarg; latonero/lledoner; lesca/llesca; lifara/alifara; ligar, piar/lligar, piar; limaco/llimac; linzuelo/llençol; loira/llúdriga; luziar/llussiar; luzir/lluir; malautia/malaltia; malfainero/malfeiner; mallo/mall; malmeter/malmetre; manifazero/manifasser; manteca/mantega; mancha/manxa; manzana, mazana, poma/mançana, maçana, poma; marfega/màrfega; mesurar, mesura/mesurar, mesura; mena/mena; meter, posar/metre, posar; meyana/mitjana (en ambdues llengües té el significat d'illa en un riu' o 'terra propera a un riu'); mielsa/melsa; mida/mida; mengrana/magrana, mangrana; mirallo, espie-

llo/mirall, espill; muyir/munyir; molsa/molsa; mosta/ambosta, almosta; mueso/mos; musclo/musclo; Nadal/Nadal; nafra/nafra; niquitoso/neguitós; orache/oratge; ordio/ordi; ostache/ostatge; paco/obac; padellazo/padellàs; parola/paraula; perdigana/perdigana; pernil/pernil; piñol/pinyol; piñora/penyora; pixar/pixar; planzón/plançó; presiego/préssec; puyar/pujar, puar; purput/puput; quera/quera; quexar, plañer/queixar, plànyer; rafe/ràfec; rafal/rafal; randa/randa; ranuco/renoc; rebllar/rebllar; regalar/regalar (en ambdues llengües té el significat de 'fluir'); reglote/reglot; remanir/romandre; reniego/reneç; repatán/rabadà; repelón/repeló; repuiar, repui/rebutjar, rebuig; rete/ret; rodancha/rodanxa; rosigar/rosegat; rotir, rotar/rotar; rusièn/roent; rustir/rostir; ruxar/ruixar; sangonera/sangonera; sargantana/sargantana; sol/sol; suco/suc; sulsir-se/solsir-se; taca/taca; tallar/tallar; tano/tany, tan; tarquín/tarquím; tarranco/tarranc; tastar/tastar; tobo/tou; tocho/totxo; tollo/toll; tongada/tongada; tornar/tornar; trallo/trall; tremolar/tremolar; trencar/trencar; triar/triar; trucar/trucar; turrar/torrar; turbio/torb; xera/xera; zafraína/sofraja; zagal/zagal, sagal; zaguero/saguer; zebada/civada; zeprén/alçaprem; zinglo/cingle; zolle/assoll.

4. Entre el paralelisme i el contrast

70 *ababol/rosella*, en alguns parlars, *ababol; azeite, olio, oli* (veg. Navarro Tomás 1957: 45, 82, 94, 190) /*oli; alazet/fonament, alasset* en ribagorçà; *cubillar-se/acuwillar-se, aixoplugar-se; alfalz/alfalç, userda; amprar* ('prendre en préstec') /*emprar* ('fer servir, prendre en préstec'); *añada, año/any, anyada*, que en c. no s'usa com a sinònim d'*any*, però sí en a.; *arna/arna, rusc; cuerno, bana/banya, corn* (en a. és més emprat *cuerno* que *bana*, i en c., en canvi, al revés); *bardo/fang, bard, bardo*, que és usat en alguns parlars; *bico, barrio/barri; branquil/llindar, brançal, branquil; buro, arguila/argila; buscar/buscar, cercar; cabeza/cap, cabeça*, amb altres significats; *cadiera* ('escon') /*cadira; calz/guitza, calç* en c. medieval; *carrera/carrer, carrera* en alguns parlars; *caxo/galta, queix; chintar, chenta, menjar/menjar, enta* en ribagorçà; *cheso/ges, algeps, guix; chodiga, alubia, baineta, bachoca/mongeta, fesol, bajoca; ciego/cec, orb; clabillar/turmel, torterol, clavillar; clamar* ('exclamar', 'criar', 'anomenar', 'dir-se') /*clamar* (gairebé només usat amb el sentit d' 'exclamar'); *colgar, penjar/penjar, colgar*, que té en c. el significat d' 'enterrar', 'anar a dormir'; *conzieta, deseyo/desig; cordero/xai, anyell, corder; coxo/coix, ranc; encostipato/encostipat, cadarn; espalda, esquena/esquena, espatlla* ('muscle'); *fablar, parlar/parlar; fembra* ('femella'), *femella/femella, fembra* (només vol dir 'dona', arcaïtzant); *fogaril/llar de foc, fogaril, follet/foll, follet; fongo, seta/bolet, fongo* en alguns parlars; *queso, formache/formatge; fosco* ('obscur', 'tèrbol', 'de mal caràcter') /*fosc* ('obscur', 'tèrbol', només en ribagorçà); *frontera/frontera, facana; gambada* ('passejada') /*gambada* ('passa llarga'); *gualla, cotorniz/guatlla; lapo, bofetada/bufetada; laso*

(‘buit’, ‘que té fam’), *bueito/llas* (‘cansat’), ‘buit’; *labar/llavar, rentar; limpio, nedio* (‘camp no pasturat’) /*net, llèmpio*, en alguns parlars; *maitín/demà, matí; mapil, torzida/ble, napil* en c. medieval; *mesa/taula, mesa; mesache* (‘xicot’) / *messatge* (‘criat’); *milorcha/estel, milorxa; muller/dona, muller* (només ‘esposa’); *murziácalo/rat-penat, muricec; nabata, almadia/rai, aumedia, navada; noria/sínia, sènia, nafora, nòria; paloma/colom, paloma*, en alguns parlars; *paniquesa/mostela, paniquella*, en alguns parlars; *panizo, milloca/blat de moro, panís, milloc; parexer, semellar/semblar, paréixer, semellar; paxaro, monxón/ocell, moixó; picueta/verola, pigota; purna, cbisla/espurna, guspira; rabosa/guineu, guilla, rabosa; racoso/racós; rana, granota/granota; romero/romaní, romer; robín, robiello del güebo/rovell, rovell de l’ou; rueca, filosa*, en alguns parlars / *filosa; sagrero, fosal/cementiri, sagera, fossar; salir, sobreixer, surtir/eixir, sobreixir, sortir, sallir, salre; simién/llavor, sement* (arcaïtzant); *tenir, aber*, bàsicament en cheso / *tenir, haver*, en alguns casos; *tremonzillo/farigola, timó, tremonsell* en ribagorçà; *trillar, trill/batre, trillar, trill; trunfa/patata, trumfa; zarrar, tancar/tancar, serrar; zanzero* (només ‘camp no pasturat’)/*sencer; zapo/gripau, sapo, sap; zebada/civada; zena/sopar, cena*, en alguns casos.

5. Contrasts

71 *agüerro/tardor; alfaya/joia; amariello/groc; azul/blau; bariella/barra; churro/raig; corazón/cor; cucha, zurda/esquerra; cuna/bressol; dobiello/capdell; esbarriar-se/relliscar; espondalero/marmessor; fiero/lleig; güembro/espátlla, muscle; guilloma/ribot; miedo, medrana/por; napa/capa* (‘estrat’); *otilar/udolar; pique-ro/mestre de paleta, obrer de vila; prexil/julivert; puerco/brut; querer/voler, querre*, en c. medieval, tenia altres significats; *rayo/llamp; redetir/fondre; rogar, crosidar/pregar; rudio/soroll, renou; sacar/traure; sarratizos/encenalls, borumballes; sartana/paella, sartana* (a Maella); *socanillato/claveguera, albelló; tabonero/talp; trigo/blat, forment; uga/raim; xadrez/escacs; zentén, morcacho, segaltrigo*, en alguns parlars / *sègol; zepillo/raspall, espalmador; zirgüello/pruna; zorz/ratolí.*

CONSIDERACIONS FINALS

Darrere de qualsevol estudi comparatiu entre l’a. i el c. hi ha sempre, inevitablement, més o menys amagada, la vella qüestió de l’adscripció d’aquestes dues llengües al conjunt de la Iberoromània o al de la Gal·loromània, que finalment, en el cas del c., després dels estudis d’en Germà Colón (1976 i 1989), s’ha resolt a favor de l’adscripció d’aqueixa llengua al conjunt gal·loromànic. Queda el cas de l’a., que determinats romanistes, en especial bastants hispanistes, con-

sideren que no és una llengua, sinó un dialecte del castellà (veg. Monjour 2001: 23) i, per tant, no admeten la possibilitat d'adscriure l'a. a la Gal·loromània, ja que, entre altres aspectes, implicaria de retruc que el castellà podria situar-s'hi dins, també, i aleshores la distinció entre Gal·loromània i Iberoromània no tindria cap mena de sentit. Un breu estudi com el present no pot resoldre la qüestió, però sí que mostra que cal una visió de l'a. sense el llast del castellà i, a més, que els trets gal·loromànics de l'a. no són mera quantitat negligible. Vegeu en aquest sentit unes conclusions de Blasco i Ferrer (1989: 183-184): «el aragonés, y sobre todo el catalán, han mostrado siempre, desde que se implantó un latín vulgar diferenciado, un carácter prevalentemente galorrománico, más cercano al provenzal y al gascón». Sobre aqueixa qüestió incideix també Gorgaud (1997: 14-16), que ressuscita allò tan rebregat de la «lengua puente», i que arriba a afirmar que l'a. és més gal·loromànic que el català, i també que el c. és, d'entre les llengües gal·loromàniques i iberoromàniques, la que més es diferencia de l'a. Tanmateix, aqueixa darrera declaració seva, basada en pocs criteris, es contradí obertament amb el que he exposat ací, és a dir, que els paral·lelismes entre a. i c. són molt considerables.

ARTUR QUINTANA

BIBLIOGRAFIA CITADA

- Ballarín Cornel 1978: Ángel BALLARÍN CORNEL, *Diccionario del benasqués*, Saragossa, La Editorial.
- Blas Gabarda / Romanos Hernando 2008: Fernando BLAS GABARDA / Fernando ROMANOS HERNANDO, *Diccionario aragonés: chistabín-castellano (Bal de Chistau)*, Saragossa, Gara e.a.
- Blasco i Ferrer 1989: Eduard BLASCO I FERRER, «Tipología y clasificación: el caso contradictorio del catalán y del aragonés», dins Günter Holtus / Georges Lüdi / Michael Metzeltin (ed.), *La Corona de Aragón y las lenguas románicas. Miscelánea de homenaje para Germán Colón / La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Narr, 179-185.
- 2004: Eduard BLASCO I FERRER, «El aragonés: tipología y clasificación», dins Francho Nagore Laín (ed.), *Estudios e rechiras arredol d'a luenga aragonesa e a suya literatura. Autas d'a III trobada*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 95-112.
- Colón 1976: Germán COLÓN, *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, Gredos.
- 1989: Germán COLÓN, *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel.
- Conte et alii 1977: Anchel CONTE / Chorche CORTÉS / Antonio MARTÍNEZ / Francho NAGORE / Chesús VÁZQUEZ, *El aragonés: identidad y problemática de una lengua*, Saragossa, Librería General.
- Corominas 1972: Joan COROMINAS, *Tópica Hespérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponimia romances*, Madrid, Gredos.
- Gorgaud 1997: Ives GORGAUD, «L'aragonés y a clasificazi3n de as luengas romanicas», *Luen-ga & fablas*, 1, 11-17.

- Gorgaud 1998: Ives GORGAUD, «Tipoloxía contrastiba d'as luengas d'o dominio ibero-románico», *Luenga & fablas*, 2, 19-25.
- Monjour 2001: Alf MONJOUR, «Comparación lingüística y tipología. El caso del aragonés», dins Francho Nagore Laín / Francho Rodés Orquín / Chesús Vázquez Obrador (ed.), *Estudios y rechiras arredol d'a luenga aragonesa y a suya literatura. Autas d'a II trobada*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses / Consello da Fable Aragonesa, 23-46.
- Nabarro 2000: Chusé Inazio NABARRO: «Bello idioma de loiras e paxarela, de tú qué se fayó? (arredol d'a koiné aragonesa)», *Luenga & fablas*, 4, 9-22.
- Nagore Laín 1989: Francho NAGORE LAÍN, *Gramática de la lengua aragonesa*, Saragossa, Mira.
- 2003: Francho NAGORE LAÍN, *El aragonés del siglo XIV según la Crónica de San Juan de la Peña*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- 2006: Francho NAGORE LAÍN, «Nota para atestiguar el uso de la partícula afirmativa ó < lat. HOC en aragonés moderno», *Alazet*, 18, 73-80.
- Navarro Tomás 1957: Tomás NAVARRO TOMÁS, *Documentos lingüísticos del Alto Aragón*, Nova York, Syracuse University Press.
- Rohlfs 1977: Gerhard ROHLFS, *Le Gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Tübingen, Niemeyer.
- Saura Rami 2001: José Antonio SAURA RAMI, «Un esbozo fonético para el habla del Valle de Vió (Huesca)», *Alazet*, 13, 89-111.
- 2003: José Antonio SAURA RAMI, *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Saragossa, Gara.
- Terrado Pablo 2002: Javier TERRADO PABLO, «Los participios ribagorzanos en -áu, -éu, -íu», *Caplletra*, 32, 53-72.
- Vázquez Obrador 2009: Jesús VÁZQUEZ OBRADOR, «De fonética histórica aragonesa: a propósito de la evolución de -NN- y -ND- en la toponimia de localidades de la cuenca alta del río Gallego (Huesca)», *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 125, 273-309.

